

**P-21 बी.एड.विशेष शिक्षण
(B.Ed.Spl. Education)**

**EDU 3१२ सत्र पाचवे
संप्रेषण पर्याय: मौखिक पद्धत/ मौखिक
पुनर्वसन आणि AVT**

**घटक 2
मौखिक पर्यायाची अग्रिम समज**

लेखक : डॉ. साधना लामतुरे

घटक:२ मौखिक पर्यायाची अग्रिम समज

अनुक्रमणिका

२.०उदिष्टे

२.१.प्रास्ताविक

२.२. विषय विवेचन

२.२.१. मौखिक दृष्टिकोनातील एकसंवेदी आणि बहुसंवेदी मधील फरक

२.२.२. मौखिकतेकडून साक्षरतेकडे : का? आणि कसे?

२.२.३. मुखवाचन: सर्व संप्रेषण पर्यायातील मुखवाचनाची गरज, भूमिका आणि तंत्रे

२.२.४. कुटुंबाला आणि घरच्या वातावरणाशी मेळ घालण्यासाठीचे श्रवण-वाचन

सरावासाठी प्रशिक्षण आणि मार्गदर्शन: वर्तमान परिस्थिती, महत्व आणि तंत्रे

२.२.५. मुख्याप्रवाहाच्या शाळा किंवा वर्गामध्ये श्रवण- मौखिक संप्रेषणाची मेल घालताना

काय करावे आणि काय करू नये.

२.३. सारांश

२.४. पारिभाषिक शब्द

२.५. सरावासाठी प्रश्न

२.६. अधिक वाचनासाठी

२.०उदिष्टे

ह्या घटकाचा अभ्यास केल्यावर तुम्ही

१. मौखिक दृष्टिकोनातून एकसंवेदी आणि बहुसंवेदी मधील,फरक स्पष्ट करू शकाल.
२. सर्व संप्रेषण पर्यायामधील मुखवाचनाची गरज, भूमिका आणि तंत्रे सांगू शकाल.
३. श्रवण मौखीत संप्रेषण वापरण्यासाठी काय करावे आणि काय करू नये हे सांगू शकाल.
४. साक्षरतेसाठी मौखिकता कशी आणि का गरजेची ठरेल हे स्पष्ट करू शकाल.
५. कुटुंबाला आणि घरच्या वातावरणाशी मेळ घालण्यासाठीचे श्रवण-वाचन सरावासाठी प्रशिक्षण आणि मार्गदर्शनाचे महत्व आणि त्यासाठी लागणारे तंत्रे सांगू शकाल.

२.१. प्रास्ताविक

संपूर्ण जगभरात आपण एकमेकांशी फक्त आणि फक्त भाषेने जोडले गेलेले आहोत. आपल्याला माहितच आहेत भाषा हि कोणतीही असली तरी चालेल उदा. मराठी, गुजराती, तामिळ इत्यादी. पण आपण ह्या भाषा आपण सर्रास मौखिक स्वरूपात वापरत असतो. आपण व्यवहारात सहसा मौखिक भाषा वापरत असतो. उदा. आईने दुकानातून एक किलो बटाटे आणण्यास सांगितल्यास दुकानदाराशी सुद्धा व्यवहार करण्यासाठी मौखिकच भाषेचा वापर दिसून येईल. श्रवण- मौखिक ह्या संप्रेषणाचा पर्यायाचा वापर विचाराची माहितीची सुलभतेने आणि प्रभावी पणे देवाण घेवाण करून शकतो. आपण संप्रेषण साधताना एकमेकांच्या चेहऱ्याकडे पाहणे, देहबोली पाहणे, वाचा/ मुखवाचन देखील संप्रेषणात महत्वाची भूमिका बजावतात. आपण आज कितीही दूर असलो तरी तातडीने टेलिफोनद्वारे देखील मौखिक भाषेचाच वापर केला जातो.

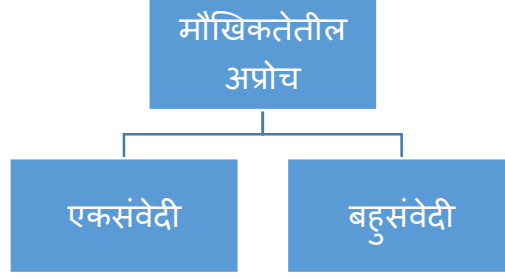
श्रवण-वाचा दिव्यांगाचा विचार केला असता त्यांना श्रवण न्हास असल्या कारणाने त्यांना काही मर्यादा येतात. त्यामुळे त्यांची भाषा हि वयानुरूप नसलेली, अस्पष्ट आणि अपुरी असते. त्यामुळे त्यांना समाजात वावरताना खूप साऱ्या समस्यांना सामोरे जावे लागते. त्यांच्या भाषेत वाचा सुस्पष्टता कमी असते. त्यांची भाषा हि तुमच्या माझ्या सारखी विकसित झालेली नसते. आपण भाषा हि आईच्या गर्भात असल्यापासून ऐकत आलेलो असल्या कारणाने, तसेच वातावरणातील आवाज, संवाद आणि महत्वाचे आईने बाळाशी केलेले संवाद ऐकलेले असते. मात्र श्रवण वाचा दिव्यांगत्व असलेले मुलांनी हे सर्व गोष्टी अनुभवलेले नसते आणि म्हणूनच त्यांची भाषा पुरेशी विकसित झालेली नसते. त्यांची उर्वरित श्रवणशक्तीचा वापर करण्यासाठी योग्य ते विवर्धनाचा वापर करून त्यांची श्रवणशक्ती विकसित केली जाते.

निसर्गः आपली श्रवण शक्ती विकसित होऊन आपण मौखिक भाषा हि फक्त आणि फक्त श्रवणामुळेच शक्य झालेले असते. मात्र हे श्रवण वाचा अक्षम असणाऱ्या दिव्यांगांबाबत हे होत नसते. आज आपण वेगवेगळ्या पर्यायाचा वापर करून जरी संप्रेषण साधत असलो तरी मौखिकता हे आपल्या आयुष्यात अग्रेसर ठरते. आणि हा पर्याय श्रवणबाधीतांसाठी कशी महत्वाची आणि गरजेची असते. तसेच ते विकसित करण्यासाठी आपण वापरत असलेले अप्रोचेस, तंत्रे, पद्धती अशा काही घटकांचा अभ्यास करणार आहोत.

२.२.१. मौखिक दृष्टिकोनातील एकसंवेदी आणि बहुसंवेदी मधील फरक

मौखिक दृष्टीकोनात दोन प्रकारचे अप्रोच आहेत. हे दोन्ही अप्रोच मौखिक भाषा विकसित करण्यासाठी मदतीचे ठरतात.

आकृती.क्र. २.१ मौखिकते मध्ये वापरत असलेले दोन प्रकारचे अप्रोच

आपण ह्या दोन्ही अप्रोच मधील फरक जाणून घेणार आहोत.

एकसंवेदी	बहुसंवेदी
एकसंवेदी हा अप्रोच म्हणजे मौखिक भाषा विकसित करण्यासाठी फक्त कोणत्याची एकाच संवेदनाचा वापर करणे होय.	बहुसंवेदी हा अप्रोच म्हणजे मौखिक भाषा विकसित करण्यासाठी एका पेक्षा जास्त संवेदनांचा वापर करणे होय.
एकासंवेदी अप्रोचचा मुख्य उद्दिष्ट वाचा विकसित करणे असते.	बहुसंवेदी अप्रोचचा मुख्य उद्दिष्ट हा भाषा असून दुय्यम स्वरूपात वाचेचा विचार केला जातो.
ह्या अप्रोच मध्ये जास्तीत जास्त श्रवण- मौखिक ह्या संप्रेषण पर्यायाचा वापर केला जातो.	ह्या अप्रोच मध्ये मात्र श्रवण- मौखिक, संपूर्ण संपर्क पद्धती, मिश्र पद्धतीचा वापर केला जातो.
ह्या मध्ये मुलांची भाषा जास्तीत जास्त नैसर्गिक भाषा अध्यापन पद्धती ने विकसित केले जाते.	ह्या मध्ये मात्र मुलांना जे सोयीस्कर होईल ती पद्धत जसे मिश्र, नैसर्गिक, रचनात्मक भाषा अध्यापन पद्धतीचा वापर करून विकसित केले जाते.

ह्या अप्रोच मध्ये श्रवणाचा वापर करत असल्यास मात्र दुक माध्यामाना थारा दिला जात नाही.	ह्या अप्रोच मध्ये मात्र श्रवण –मौखिक बरोबर दृक, स्पर्श ज्ञान ह्या माध्यमांचा वापर करू शकतात.
मौखिकतेमध्ये जास्तीत जास्त एकासंवेदी अप्रोच करताना मुलांना श्रवणयंत्राचा वापर करून त्यांना मौखिक भाषा विकसित करण्यासाठी त्यांना जास्त फायदेशीर ठरते.	मौखिकतेमध्ये बहु संवेदी ह्या अप्रोचचा वापर केल्यास मात्रमुलांच्या गरजेनुसार अवलंब केला जातो.
हा अप्रोच जास्तीत जास्त कमीत कमी वयाच्या आणि श्रवण विवर्धनाचा जास्त फायदा असणाऱ्या मुलाला, शीघ्र निदान आणि हस्तक्षेपान असणाऱ्या मुलांना अशा काही पूर्व आवश्यकता असतात.	ह्या अप्रोच मध्ये मात्र कमी वयाची किंवा मुलांचे श्रवण विवर्धन असणे अशा कोणत्याही प्रकारचे पूर्व आवश्यकता नसतात.
उदा. मुलाला भजी हा भाषा द्यावयाची असल्यास फक्त आणि फक्त त्यांना श्रवणाद्वारे 'भजी' हा शब्द त्याचे वर्णन केले जाते मात्र त्याला कोणत्याही प्रकारचे दृक अथवा स्पर्शज्ञान दिले जात नाही.	उदा. भजी हि भाषा देताना मुलाला भजी हातात देऊन ती चव देऊन तसेच श्रवणा द्वारे भजी म्हणून ऐकविले जाते.

अशा प्रकारे आपण एकसंवेदी आणि बहुसंवेदी अप्रोचचा मौखिकते मध्ये कशी मदतीची आणि गरजेची ठरते हे अभ्यासले.

सरावासाठी प्रश्न :

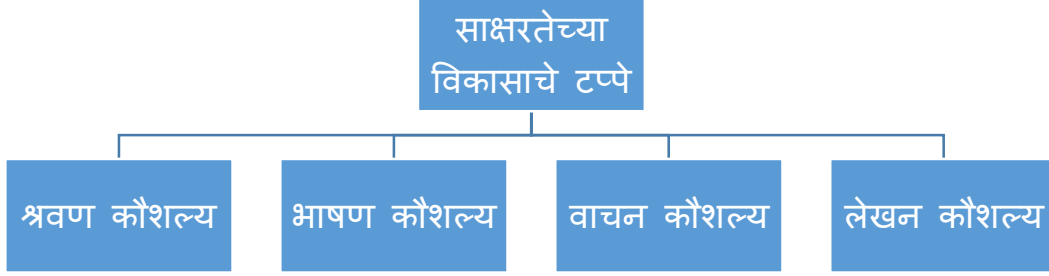
प्र.१. एखाद्या 4 वर्षांच्या कर्णबधीर/ श्रवण-वाचा अक्षम दिव्यांग मुलाला साधारण वापरात येणाऱ्या भाज्या ह्या एकासंवेदी आणि बहु संवेदी अप्रोचचा वापर करून त्यांची मौखिक भाषा कशी विकसित कराल ते सविस्तर लिहा.

२.२.२. मौखिकतेकडून साक्षरतेकडे : का? आणि कसे?

मौखिकता हि आपल्या आयुष्यातील खूप महत्वाची आणि गरजेची बाब असते. मौखिकता हि आपली एक ओळखच आहे असे म्हणण्यास काही हरकत नाही. आपला आवाज, मौखिक कौशल्य, मौखिक शैली अशा बऱ्याच गोष्टी आपल्या ओळखीची जोडलेली असते. Daniels (2001) यांच्या नुसार शिक्षणक्षेत्रात शिक्षक आणि विद्यार्थी या दोघांमध्ये होणाऱ्या कृती अथवा संवाद जास्तीत जास्त मौखिक माध्यमात होतात. आपली मौखिक हे एक फक्त माध्यमच नाही तर ते आपल्याला साक्षरते कडे नेण्याचा मार्ग असतो. तुम्ही म्हणाल ते का आणि कसे ? हे आता आपण जाणून घेऊ.

आपण भाषा हि फक्त शाळेतच शिकलो असे नाही तर आपण आईच्या गर्भात असताना पासून हि भाषा श्रवणाद्वारे शिकत असतो. आईने संवाद केलेला आवाज, वातावरणातील आवाज हे मुल गर्भात असताना ऐकत असतो. हि सर्व भाषा ज्ञान गृहीत करत असतो. जेव्हा ते बाळ जन्माला येते तेव्हा ते सर्व आवाज आणि वस्तूंचा संबंध लावून ग्रहित भाषा शिकत असतो. उदा. जेव्हा आई बाळाला बोलते काय झाल रे माझ्या बाळाला थांब हा मी तुला दुधू दुधू देते. ते बाळ आईचा आवाज ऐकून आणि शांत होतो आणि दुध दिसताच ते अर्थ लावते हा मला आता दुध देणार आहे असा तो अर्थ लावून रडण्याचे थांबवतो. म्हणजेच श्रवणाद्वारे भाषा ग्रहित करतो. हि भाषा तो अशा प्रकारे ग्रहण करून व्यक्त करण्यास शिकतो. आवाज काढतो शब्द बोलतो, छोट्या छोट्या वाक्य बोलतो आणि आपले म्हणणे सांगण्याच्या प्रयत्न करतो. पण हे सर्व फक्त फक्त त्याच्या श्रवणद्वारे होते. तो भाषा ऐकत असल्यामुळे तो बोलू शकतो. मात्र कर्ण बधीर मुलांच्या बाबतीत असे होत नसते. त्यांनी हि सर्व भाषा त्यांना मिळालेली नसल्याकारणाने त्यांना भाषा ग्रहण करणे कठीण जाते. तुम्ही म्हणाल त्यांचा साक्षरतेसोबत काय संबंध

? तर तो म्हणजे आपण साक्षरतेचे टप्पे लक्षात घ्याल तर ते म्हणजे श्रवण कौशल्य, भाषण कौशल्य , वाचन कौशल्य आणि लेखन कौशल्य हे साक्षरतेच्या विकासाचे टप्पे आहेत.

श्रवण कौशल्य असणे हे फार महत्वाचे असते कारण कि श्रवण कौशल्या मुळे भाषण कौशल्य विकसित होत असते. कर्णबधीर मुलांच्या बाबतीत मात्र हे कौशल्य विकसित झाले नसल्या कारणाने भाषण कौशल्य विकसित झालेले नसते. जे आपण ऐकतो तेच आपण आपल्या वाणीत आणण्याचा प्रयत्न करतो. कर्णबधीर मुलांच्या उर्वरित श्रवण शक्तीचा वापर करून भाषा विकसित करण्याचा प्रयत्न करतो. परंतु त्यांना काही श्रवणासाठी काही मर्यादा येतात. म्हणून त्यांची भाषा अपुरी आणि वयानुरूप नसलेली असते.

श्रवण आणि भाषण कौशल्य हे आपणास वाचन कौशल्य विकसित करण्यास मदत करते. एखादा व्यक्ती जे ऐकतो ते बोलतो परंतु जे बोलतो तेच त्याला वाचता येईल असे नसते. मात्र हे श्रवण आणि भाषण हे दोन्ही कौशल्य वाचनासाठी खूप महत्वाचे असते.

UNESCO यांच्या नुसार साक्षरता म्हणजे संदर्भातील लिखित स्वरूपात असलेली भाषा ओळखून, समजून आणि त्यांचा संदर्भासहित अर्थ लावण्याची क्षमता होय. म्हणजेच साक्षरतेसाठी श्रवण, मौखिकता, वाचन आणि लेखन हे खूप महत्वाचे असते.

वाचनाचा विकासाठी काही बाबी गरजेच्या असतात त्या म्हणजे ध्वनीची ओळख (फोनोलोजी), अक्षराचा क्रम (ओर्थोलोजी) शब्दांना अर्थ लावणे (व्याकरण), मोर्फोलोजी, syntax ह्या बाबीची जागरूकता आणि कौशल्य अवगत असणे लिखित स्वरूपातील आशयाला वाचकाला आकलन होऊ शकते. आपणास हि सर्व कौशल्य प्राप्त झाल्यावर साक्षर वाचकांमध्ये छापील सामग्रीचे विश्लेषण, अनुमान संश्लेषणासाठी लागू करण्याची क्षमता असते.

Mercer, Ahmed and Warwich (2014) यांच्या अहवालानुसार ब्रिटीश सार्वजनिक शाळांचे माजी विद्यार्थी असूनही आजही अनेक मोठ्या व्यावसायिकांवर आणि राजकारणावर नियंत्रण ठेवतात. यांनी सार्वजनिक जीवनात

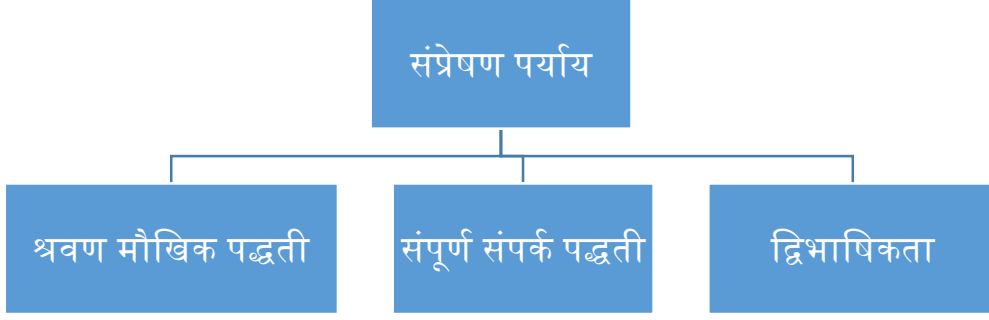
इतके यशस्वी आहेत आणि त्यांचे कारण म्हणेज फक्त फक्त त्यांचे वक्तव होय.त्यांही समाजात त्यांचा इतिहास आणि त्यांनी भेदलेल्या लोकांशी संपर्क साधून त्यांचा विश्वास जिंकला हे सर्व त्यांच्या चांगल्या बोलीमुळे ते करू शकले. साक्षरतेसाठी शिक्षणक्षेत्र हे व्यक्तीच्या अनुभवातून, बोली भाषेतून साक्षरतेसाठी लागणारे कौशल्य विकसित करंत असतात.कर्णबधीर मुलांच्या बाबतीतच नाही सर्वसामान्य व्यक्तीसाठी देखील मौखिकता हि साक्षरतेची गुरुकिल्ली असते. मौखिकता हि साक्षरतेकडे नेण्याचा मार्ग असतो.

१.२.३. वाचा वाचन : सर्व संप्रेषण पर्यायातील गरज , भूमिका आणि तंत्रे

वाचा वाचन हि संकल्पना फार पूर्वीपासून दृढ झालेली आहे तर हि संकल्पनेला ओष्ट वाचन म्हणून ओळखली जात होती. हि संकल्पना सध्या मुखावाचन किंवा वाचा वाचन म्हणून ओळखली जाते. कर्णबधीर मुलांच्या संप्रेषण प्रक्रियेमध्ये मुखवाचन खूप महत्वाची भूमिका जितकी महत्वाची असते तितकीच संप्रेषणाची गरज असते.

१.२.३.अ) मुखवाचनाची गरज:

आज आपण सुद्धा एकमेकांशी बोलतेवेळी ऐकमेकांच्या चेहऱ्याकडे पाहून बोलत असतो. संप्रेषण साधतो त्याचा अर्थ आपण फक्त श्रवणाद्वारे करत नसतो तर फक्त चेहऱ्याचे हावभावा वरून अर्थ लावण्यास मदत होते. मुखवाचन म्हणजे हि एक दृढ माध्यमाने भाषा आणि वाचा ग्रहण करण्यास करण्यास मदत होते. मुखवाचन हे एक आपण सध्या वाचा ग्रहण करण्यासाठी एक आधार म्हणून वापर करतो. उदा. जेव्हा एखाद्या ठिकाणी खूप सान्या गोंगाटात आपण कोणाशी समोर समोर संप्रेषण साधत असू तर त्या आवाज मुळे आपणास ऐकण्यात काही अडथळे येत असल्यास आपण त्यांच्या चेहऱ्यावरील हावभाव, ओठांची हालचाल यावरून वाचा समजून घेण्याचा प्रयत्न करतो. त्याचप्रमाणे कर्णबधीर मुले देखील त्यांची ऐकण्याची क्षमता कमी असल्याकारणाने काही ऐकण्यासाठी खी मर्यादा येतात. त्या मर्यादाची भर ते मुखवाचन करून काढण्याचा प्रयत्न करतात.कर्णबधीर मुलांची संप्रेषण साधण्याची पर्याय हे तीन आहेत(आकृती क्र.१).

१.२.३.अ.१ .श्रवण मौखिक पद्धती:

श्रवण मौखिक ह्या संप्रेषण पर्याया मध्ये मुलांची मौखिक भाषा श्रवणाद्वारे विकसित करण्यावर भर दिला जातो. ह्यामध्ये मोठ्या प्रमाणात मुलांची उर्वरित श्रवण शक्ती विकसित करण्याचा प्रयत्न केला जातो. हा संप्रेषण पर्याय फक्त संप्रेषणाचा तंत्र नसून आयुष्याचा मार्ग आहे. ह्या मध्ये मुलांना आवाज कसा ऐकायचा आणि ऐकून कसे बोलायचे हे शिकविले जाते. ह्या मध्ये कर्णबधीर मुलांना सर्व सामान्य मुलांप्रमाणे भाषा विकसित करण्यासाठी प्रवृत्त केले जाते. ह्यामध्ये जास्तीत जास्त मौखिक भाषा विकसित करण्यासाठी त्यांच्या त्यांच्या उर्वरित श्रवण क्षमता वापरून ती विकास केला जातो. मात्र सर्वच मुलांना ती क्षमता विकसित होते असे नसते म्हणजेच सर्वच मुलांना श्रवण यंत्राचा वापर करून त्यांची मौखिक भाषा विकसित होत नसते तर त्यांना वाचा किंवा मुख वाचनाचा आधार दिला जातो. पण मात्र कोणतीही वेगळ्या अशा पद्धतीने त्यांना वाचा /मुखवाचन विकसित केले जाते. उदा.काही मुलांना जास्त वारंवारीता असणारे आवाज स, श इत्यादी असे आवाज त्यांना ऐकू जात नसल्याने त्यांना ओठांची व जिभेची स्थिती, उंची, उच्चारकांचा वापर अशा हे सर्व दृक माध्यमाद्वारे दाखवले जाते. हे सर्व दाखविण्यासाठी काही तंत्रे वापरतात म्हणजेच /स/ हा ध्वनी आपण उच्चारताना आपल्या तोंडातून येणारी हवेची जाणीव करून देणे, आपल्या व्होकल कोर्डची होणारी हालचाल, त्यांच्या पासून तयार होणारी कंपने, जिभेची स्थिती दाखवणे या सर्व बाबी मुलांना दाखवून अथवा अनुभव देऊन त्यांची मौखिक भाषा विकसित केली जाते.

- मुखवाचन विकसित करण्यासाठी त्यांना श्रवण प्रशिक्षण दिले जाते.
- नैसर्गिक वातावरणात भाषा विकसित केली जाते.
- योग्य विवर्धनाचा वापर करणे
- वाचा प्रशिक्षणा हे वारंवार देणे.
- पालकांचा सहभाग वाढविणे आणि त्यांना प्रशिक्षित करणे

अशा काही तंत्राचा वापर करता करता त्यांना श्रवणाद्वारे मौखिक भाषेचा विकास करताना त्यांना आपल्या चेहऱ्यावरील हावभाव, हातवारे, देहबोलीचा वापर करून त्यांच्याशी संपर्क साधण्यास तयार केले जाते.

१.२.३.अ.२. संपूर्ण संपर्क पद्धती :

संपूर्ण संपर्क पद्धतीमध्ये मुलांच्या भाषेवर भर दिला जातो मात्र ती भाषा हि मौखिक स्वरूपात असलीच पाहिजे याचा आग्रह नसतो. ह्या मध्ये मुलांना संप्रेषण साधण्यास महत्व दिले जाते मात्र ते कोणत्याची पद्धतीचा वापर करून केला तरीही या तत्वज्ञानाची हरकत नसते. ह्या पद्धतीमध्ये मुलांना एकाचवेळी सांकेतिक पभाषा आणि मौखिक भाषेचा वापर करून त्यांच्याशी संपर्क साधला जातो. कारण कि ज्या कर्णबधीर मुलांचे श्रवण चांगले असेल तो मौखिक भाषा ग्रहण करेल आणि ज्या मुलांचे श्रवण चांगले नाही तो सांकेतिक भाषा किंवा वाचा/ मुखवाचनाचा वापर करून संप्रेषण साधला जातो. हि पद्धती पूर्णपणे मुलांच्या गरजेनुसार त्यांची भाषा विकास करण्यास मदत करते. ह्या मध्ये मुखावाचनाची गरज सांगायची म्हणजे मुलांना सांकेतिक भाषेबरोबरच मौखिक भाषा-वाचा विकास होण्यासाठी महत्वाची ठरते. हि पद्धत श्रवण दृक माध्यमांचा वापर करून मुखवाचन विकसित करते. जरी आपण सांकेतिक भाषेचा वापर केला तरी तरी संदर्भानुसार आपले राग, भाव हे चेहऱ्यावर उमटण्यास मुखवाचन गरजेचे ठरते. हे सर्व विकसित करण्यासाठी मुलांशी जास्तीत जास्त संप्रेषण साधणे, सांकेतिक भाषा आणि मौखिक भाषा यांची सांगड आणि निरीक्षणाद्वारे ,मुखवाचन विकसित करण्यासाठी तंत्राचा वापर केला जातो. त्यातील काही तंत्रे सांगायचे म्हणजे ते खालीलप्रमाणे :

- संप्रेषण साधताना हातवारे, सांकेतिक भाषा, सांकेतिक प्रणाली, बोटांचे करपल्लवी चा वापर करणे.
- त्यांना संपर्क साधण्यासाठी संप्रेषण पर्यायाची निवड मात्र लवचिक ठेवणे.
- हातवारे वापरून, मौखिक भाषेद्वारे त्यांना संपर्क साधण्यास प्रवृत्त केले जाते.

अशा काही तंत्राचा वापर करून मुखवाचन विकसित करण्यासाठी प्रवृत्त केले जाते.

१.२.३.अ.२.द्विभाषिक पद्धती:

द्विभाषिक पद्धती हि एक डेफ संस्कृतीला वाव देणारी असते. ह्या तत्वज्ञानानुसार ज्या प्रमाणे तुम्ही मराठी, हिंदी, गुजराती इत्यादी अशा ह्या भाषा तुमच्या मातृभाषा होऊ शकते आणि त्या भाषांमध्ये संप्रेषण साधू शकता त्याचप्रमाणे कर्णबधीर व्यक्तींची देखील सांकेतिक भाषा मातृभाषा ठरूच शकते. ज्या प्रमाणे महाराष्ट्रीय लोकांची मराठी हि पहिली भाषा आणि हिंदी दुसरी भाषा आणि तिसरी भाषा इंग्रजी असते; त्याचप्रमाणे आमची

सांकेतिक भाषा पहिली आणि दुसरी भाषा हि मौखिक भाषा ठरेल. प्रत्येक व्यक्ती वेगळी आहे, त्यामुळे प्रत्येक भाषेला त्यांच्या भाषेचा विकास, संवाद साधण्यास आणि त्यांच्या शिक्षणात मदत करण्यासाठी वेगवेगळ्या प्रकारचे पद्धत आवश्यक असते. या पद्धतींमध्ये विशिष्ट तंत्रासह मुलास मदत करण्यासाठी वापरण्यात येणारे तंत्र समजले जाते. त्यातील एक तंत्र वाचा/ मुखवाचन आहे. वाचा / मुखवाचन हे आपण ह्या तत्वाज्ञानानुसार मुखवाचन हे वक्त्याचा आवाज ऐकता न ऐकता, त्यांच्या चेहरा अथवा तोंडावरील हावभावांकडे लक्ष देऊन त्याचे वक्तव्य बोललेली भाषा आकलन करण्यासाठी मुखवाचन गरजेचे असते. हे सर्व करण्यासाठी काही विविध पद्धती आणि विविध तंत्रांप्रमाणे, वेगवेगळे ठिकाणे आणि सेटिंग्ज आहेत जे कर्ण बधिरांसाठी, किंवा सुनावणीच्या कमजोरीसह असलेले एक लहान मूल सुद्धा शिकू शकते जसे मुख्यप्रवाहात सामावणे आणि निवासी शाळांमध्ये त्यांना सामावणे.

ह्या सांकेतिक भाषा देखील मौखिक भाषेप्रमाणेच असते ज्याप्रमाणे लहान मुल पहिले प्रथम शब्द, वाक्य अशा काही टप्प्यांमध्ये मौखिक भाषा शिकतो त्याचपद्धतीने सांकेतिक भाषा शिकतो. हि भाषा कर्णबधीर लोकांचा समुदाय वापरतात. ह्या मध्ये देखील चेहऱ्यावरील हावभाव, देहबोली आणि हातवारे केले जातात. हि देहबोली, चेहऱ्यावरील हावभाव विकसित करण्यासाठी त्यांना मुख्यप्रवाहात सामावून घेऊन त्यांची मुखवाचन कौशल्य विकसित करता येते.

२.२.४. कुटुंब आणि घरच्या वातावरणाशी मेळ घालण्यासाठीचे श्रवण-वाचन सरावासाठी पालकांना प्रशिक्षण आणि मार्गदर्शन: वर्तमान परिस्थिती, महत्व आणि तंत्रे

आपले मुलाला श्रवण वाचन अक्षमता असल्याकारणाने बरेच पालकांचा समाज असा असतो कि आपल्या मुलाला बोलता किंवा लिहिता येणारच नाही. तसेच त्याला ऐकायला येत नसल्या कारणाने त्याच्याशी संपर्क कसा साधायचा आणि त्याचे म्हणणे कसे सामुजून घ्यायचे हा त्यांच्या समोरील मोठा उद्भवलेला प्रश्न असतो. मात्र हि अडचण येते कारण बऱ्याच पालकांना त्यासाबंधित माहिती ज्ञान नसल्या कारणाने ते गोंधळून जातात आणि मुलाशी बोलणे बंद करतात नाहीतर सहसा तरी त्याच्याशी खाणा- खुणांचा वापर करून संपर्क साधण्याचा प्रयत्न करतात. म्हणूनच पालकांना त्यांच्या मुलांच्या श्रवण वाचन सराव घेण्यासाठी त्यांना प्रशिक्षण आणि मार्गदर्शनाची अत्यंत आवश्यकता असते. आपण आता पहिले त्याबाबत असणारी वर्तमान परिस्थिती जाणून घेवूया.

वर्तमान परिस्थिती :

अपंगत्व असलेल्या एखाद्या मुलाच्या जन्मास किंवा पालकांच्या प्रतिक्रिया भिन्न स्वरूपात असते. अ) धक्का आणि अविश्वास भावना; (ब) नकार; (क) क्रोध आणि अपराधीपणा किंवा नैराश्य; आणि (ड) स्वतः ची शोषणातून एक शिफ्ट मुलाच्या गरजा भागविण्यासाठी आता लक्ष केंद्रित करणे. पण मात्र सर्वच पालक ह्या टप्प्यातूनच गेले असावेत असे सांगणे कठीण जातील. अशा काही टप्प्यातून बाहेर येण्यासाठी पालकांना प्रशिक्षण आणि मार्गदर्शन वेगवेगळ्या माध्यमातून होत आहे. १९७० च्या दशकात एक व्यापक धारणा होती की, व्यावसायिकांनी घेतलेले निर्णयच पालकांनी अंमलात आणावी. एखाद्या मुलाची विशेष शिक्षण कार्यक्रमात समाधानकारक प्रगती होत नसल्यास, नेहमी असे गृहित धरले जात होते की, पालक घरी या कार्यक्रमाची सराव अथवा दिलेल्या कार्याची अंमलबजावणी करण्याची जबाबदारी पार पाडत नसावेत. अलिकडील थॅरेपिस्ट आणि शिक्षकांनी पालकांची क्षमता स्वीकारली आहे. पालक आता फक्त घरातील जबाबदाऱ्याच पार पडत नाहीत तर व्यावसायिक सल्ला देखील अंमलात आणतात. अली यावर जंग राष्ट्रीय श्रवण वाक संस्थान(दिव्यांगजन) मुंबई आणि तसेच NGOs, विशेष शाळा, स्पीच थेरेपी सेंटर आणि तसेच सामान्य मुख्यप्रवाहाच्या शाळांमध्ये सर्व शिक्षा अभियाना द्वारे पालकांसाठी मार्गदर्शन शिबिरे भरवली जातात. ह्या मध्ये मुलांचा भाषा वाचा विकास घडविण्यापासून ते दिव्यांगाच्या सेवा सुविधा त्यांचे अधिकार अशा घटकांशी संबंधित ठेवले जातात. मात्र हि शिबिरांची वारंवारिता फार कमी असते. उदा. सहा महिन्यातून एकदा किंवा वर्षातून एकदा अशी असते. समूहा स्वरूपात भरवलेली शिबिरे कमी असतात मात्र मुलांना श्रवण वाचा थेरेपी मध्ये पूर्णतः पालक एक शिक्षकांचा सहकारी म्हणून काम करत असतो. मुलांचा प्रत्येक activity मध्ये शिक्षक त्यांना मार्गदर्शन आणि प्रशिक्षण देत असते. स्वतः पालकांना मुलांना शिकविण्यास प्रवृत्त करत असतात. शाळांमध्ये देखील अनौपचारिक आणि औपचारिक पद्धतीने पालकांना त्यांचा मुलांना समजण्यास आणि शिकविण्यास स्वावलंबन बनवित असतात. तुम्ही विचार करत असाल शिक्षक असताना तर पालकांना माहिती असण्याची गरज आहे. कारण आपल्या तुमच्या काळात बऱ्याच मुलांचे पालक निरक्षर असूनही त्यांच्या मुलांना साक्षर होता येत असते. तर पालकांना शिक्षणाची आणि मार्गदर्शनाची गरज का असते ? तीच गरजा आपण आता गरज आणि महत्व समजून घेऊया.

महत्व :

युजेनिक्स चळवळ (1880-19 30) यांच्या चळवळीनुसार आईवडील मुलांच्या शारीरिक, भावनिक किंवा बौद्धिक विकलांगतेचे मूलभूत स्रोत आहेत. पूर्वी पासून संपूर्ण कुटुंब हे जगण्याची आणि जगविण्याची प्राथमिक

एजंसी आहे. कौटुंबिक स्वरूप बदलत जरी असले तरी, कार्यमात्र जे आहेत तेच सार्वत्रिक आहेत. कुटुंबात पालकांचाच समावेश असतो म्हणजेच त्यांचे आईवडील, आजी आजोबा, काका आणि मावशी आणि इतर विस्तारित कुटुंब आपण म्हणू शकतो. संपूर्ण कुटुंबांच्या काही प्रमुख जबाबदाऱ्या खालीलप्रमाणे असू शकतात:

- आर्थिक सहाय्य प्रदान.
- घरगुती आणि आरोग्याची जबाबदारी.
- मनोरंजक जबाबदारी.
- स्वतःची ओळख देण्याची जबाबदारी.
- सामाजीकरणाची जबाबदारी.
- शैक्षणिक आणि व्यावसायिक जबाबदारी.

हे सर्व जबाबदाऱ्या अव्यंग मुलांच्या आयुष्यासाठीच नाही तर व्यंग मुलांसाठी खूप महत्वाचा घटक आहे. दिव्यागांचे पालक / कुटुंबातील सदस्य / मित्र आणि शासकीय कर्मचारी यांच्यात समन्वय, सहकार्य आणि सहकार्य असेल तेव्हा दिव्यांग व्यक्तींच्या जीवनाची गुणवत्ता सुधारणे शक्य होते. व्यक्तीच्या प्रत्येक वळणावर पालक त्यांचा मार्गदर्शक असतो. तीच भूमिका येथे देखील पालक बजावतात. विचार केल्यास असे लक्षात येईल कि मुल हे शाळेत फक्त पाच ते सहा तासच वावरत असते मात्र, उरलेला सर्व वेळ हा त्यांच्या पालकांसोबत आणि कुटुंबासोबत घालवत असतो. मुल हे कर्ण बधीर असल्याकारणाने कुटुंबाला आणि पालकांना त्यांच्याशी संपर्क साधण्यासाठी खूप सान्या समस्यांना सामोरे जावे लागते. १९७०च्या आधी नमूद केल्या नुसार पालक आणि शिक्षक यांच्यापैकी पालकांच्या भूमिकेवर मोठी भर देण्यात आलेली दिसून येते. येथे पालकांना अधिक माहिती आणि मुलांच्या शिक्षणात चांगला सहभाग घेण्यासाठी त्यांना प्रशिक्षण दिले जाते. त्याच कारणाने पालकांना आणि कुटुंबाला सर्व समस्यांना सहजरीत्या यशस्वी पणे पार पाडणे शक्य होते. ह्या जबाबदाऱ्या म्हणजेच कर्णबधीर मुलांच्या बाबतीत त्यांचा श्रवण वाचेचा सरावाचा कुटुंबाशी मेळ घालण्यासाठी काही तंत्रे प्रशिक्षणाद्वारे दिले जातात.

तंत्रे :

आपण पालकांना मार्गदर्शन आणि प्रशिक्षणाची वर्तमान स्थिती आणि त्याचे महत्व लक्षात घेतलेले आहे. ह्या मार्गदर्शन आणि प्रशिक्षणाद्वारे पालकांना त्यांच्या कर्णबधीर मुलांचा संबंधित वातावरणाशी मेळ घालून त्यांचा

श्रवण वाचेचा सराव घेण्यास सोपे होईल. कर्णबधीर मुलांचा विचार केल्यास त्यांना निसर्गाच्या आवाजाची जाणीव नसते ते आपण आणि तुम्ही जन्मल्यापासून किंवा जन्मापूर्वी पासून आईची होणारी कुजबुज जी ऐकली आहे किंवा पंख्याचा आवाज, ट्रेनचा आवाज, चिमणीची चिवचिवाट, कुत्र्याचा भुंकण्याचा आवाज आसे आपण बरेच आवाज ऐकलेले आहेत. पण मात्र, कर्ण बधीर मुलांनी सर्व अनुभवलेले नसते म्हणूनच प्रशिक्षणाद्वारे आणि मार्गदर्शनाद्वारे त्यांच्या वातावरणात वावरत असताना त्यांचे भाषा आणि वाचा देणे फार गरजेचे असते.

- **कर्णबधीर मुलांचा त्यांच्या स्विकार :** मुलांचा त्यांच्या दिव्यांगाते सोबत स्वीकार करणे आवश्यक असते. त्यांच्या दिव्यांगते मुळे त्याला हिणवून न दाखवतात त्यांच्या गरजेनुसार त्याला शिक्षण द्यावे आणि त्याचा कुटुंबात प्रत्येक कार्यात सामावून घ्यावे.
- **श्रवण यंत्राची सवय :** कर्ण बधीर मुलांना श्रवण यंत्राची सवय लावणे फार गरजेचे असते. कारण बऱ्याचदा मुल रडते म्हणून लावत नाहीत तर तसे न करता त्यांनी मुलाला ऐकण्याची इतकी सवय लावावी कि त्याला कोणताही आवाज न गेल्यास तो बैचेन आणि हैराण व्हावे. म्हणजेच मुलाला सर्व आवाज ऐकण्याची सवय लावावी.
- **सतत संप्रेषण साधणे:** मुलांशी सवाद आणि संप्रेषण सतत साधणे आवश्यक असते. कारण भाषा आणि वाचा हि ९९ % तर ऐकून आणि दृश रूपाने विकसित होते. पालकांनी मुलांशी जास्तीत जास्त बोलून आणि त्यांना दृश्य स्वरूपात त्यांना भाषा आणि वाचेचा विकास करवा.
- **संधी देणे:** जितके त्यांच्याशी बोलणे महत्वाचे आहे तितकेच त्यांना ऐकण्याची आणि बोलण्याची संधी देणे देखील महत्वाचे असते. मुलांना ऐकण्याची आणि बोलण्याची संधी हि जास्तीत जास्त कुटुंबातच आणि समाजात देण्याची संधी उपलब्ध असते पण मात्र हि मिळणे आणि पालकानी ती संधी देणे महत्वाचे असते. हि संधी देण्यासाठी खास काही कोणत्याची प्रकारचे क्लासेस लावण्याची गरज नसून तर त्यांना कुटुंबाच्या वातावरणात द्यावे. उदा. लग्न समारंभात घेऊन जाणे, घरात ज्या गोष्टी घडतात त्याबद्दलची त्याला माहिती देऊन त्याचे मत जाणून घेणे.

अशा काही बाबी लक्षात घेऊन त्याची भाषा आणि वाचा हि नैसर्गिक पद्धतीने विकास करणे आवश्यक आहे. पालकांना मुलांशी संवाद साधण्यासाठी आणि त्यांचा सहभाग वाढण्यासाठी अशा प्रकाराच्या तंत्राचा वापर

करून त्यांच्या श्रवण वाचा विकासाचा सराव हा त्यांच्या संबंधित असणाऱ्या वातावरणाशी मेळ घालूनच त्यांचा सराव घेण्यासाठी तंत्रे शिकविली जातात.

२.२.५. मुख्याप्रवाहाच्या शाळा किंवा वर्गामध्ये श्रवण- मौखिक संप्रेषणाची मेल घालताना काय करावे आणि काय करू नये.

प्रत्येक यशस्वी प्रोजेक्टसाठी बऱ्याच संपर्काची आवश्यकता आहे. आपले संभाषण कौशल्य प्रभावशील करण्यासाठी, काही गोष्टी कराव्या आणि काही करू नये त्याच पद्धतीने कर्ण बधीर मुलांना श्रवण मौखिक संप्रेषणाशी मेळ घालण्यासाठी मुख्यप्रवाहाच्या शाळेत किंवा वर्गात पाळणे आवश्यक असते. ते आपण खालील प्रमाणे पाहूयाः कर्णबधीर मुलांना श्रवण मौखिक संप्रेषणाशी मेळ घालण्यासाठी मुख्यप्रवाहाच्या शाळेत किंवा वर्गात काय करावेः

- **संदेश हा प्रत्यक्ष आणि स्पष्ट असावा :** मुलांशी संपर्क साधणाऱ्यानी जो माहिती किंवा संपर्क साधताना मुलांशी प्रत्यक्ष स्वरूपात साधून आणि तो हि स्पष्ट असावा. आपण देलेली माहिती हि कर्णबधीर मुलाला समजली आहे का याची खात्री करून घेणे गरजेचे आहे. जर का त्याला कळले नसेल तर त्याला ती माहिती पुन्हा देण्यास नकार न देता हळू आणि स्पष्ट स्वरूपात द्यावी.
- जर तो / ती विषय सोडून अथवा अस्पष्ट बोलत असेल तर कर्णबधीर मुलाला/ मुलीला त्याची चुकी समजून देऊन ती सुधारण्यासाठी मदत करावी.
- **कर्ण-बधीर मुलांचा आदर बाळगा :** मुलांशी बोलताना त्यांचा आदर ठेऊन बोलणे गरजेचे असते. याचाच अर्थ इतर व्यक्तीचे नाव वापरणे, डोळ्यात पाहून बोलणे आणि ते काय म्हणत आहेत हे समजून घेण्यास मदत करणे. एखाद्या वेळेस जर कर्णबधीर मुलांशी आपण बोलत असताना त्याला समजले नसल्याकारणाने तो विषय सोडून जर का बोलत असेल तर त्याच्यावर न हसता त्याला समजून देऊन सांगा.
- शाळेमध्ये / वर्गामध्ये मुलांना त्यांच्या बदल किंवा आवांतर होत असलेल्या घटना त्यांच्या पर्यंत पोहोचविणे गरजेचे असते म्हणजेच त्याला प्रत्येक गोष्टीत सहभागी घ्यावा.
- मुलांशी नैसर्गिक पद्धतीने जसे आपण इतराशी संवाद साधतो त्याच प्रमाणे त्यांच्याशी पण संपर्क साधावा पण मात्र तो हि फक्त श्रवण मौखिक पद्धतीने साधावा.

- वर्गामध्ये कर्णबधीर मुलाला आणि त्याच्या मताला इतर मुलांप्रमाणेच महत्त्व द्यावे.
- शिक्षण हे श्रवण मौखिक पद्धतीचे सक्तीचे असावे.
- शिक्षण आणि शाळा हि कमीत कमी गोंगाटाची तीव्रता असावी. म्हणजेच मुलाला भाषा आणि वाचा संपादन करण्यास अडथळे येणार नाहीत.
- वेळोवेळी त्याला योग्य तो आणि सर्दाभानुसार प्रतिक्रिया द्यावात.
- मुलाच्या शैक्षणिक प्रगतीमध्ये पालकांचा सहभाग आणि मार्गदर्शन वेळोवेळी द्यावे.
- शाळेमधील वातावरण हे कर्णबधीर मुलांच्या शैक्षणिक प्रगतीवर विश्वास ठेवणारे आणि त्यासाठी सहकार्य करणारे अत्यंत गरजेचे आहे.
- शक्यतो तितकी माहिती हि श्रवण आणि दृक माध्यमात द्यावी
- वर्गामध्ये शक्य तितके कर्णबधीर मुलाला शिक्षकाचा चेहरा दिसेल तिथे बसवावे
- शाळेमध्ये मुलांना जी पालकांसाठी दिली जाणारी माहिती किंवा संदेश हा फक्त श्रवण स्वरूपातच न देता दृश्य स्वरूपात देखील द्यावे.

आता आपण काय करू नये त्याचा विचार करूया:

- मुलांशी बोलताना जास्त तोंडाच्या हालचाली करू नये
- वातावरण हे नकारात्मक नसावे
- इतरांप्रमाणे त्याला शाळेत होणाऱ्या संधीमध्ये सहभाग घेण्यासाठी नकारात्मक भूमिका घेऊ नये.
- सांकेतिक खुणांचा अति वापर करू नये
- वर्गामध्ये शक्य तितके कर्णबधीर मुलाला पाठच्या बाकावर बसवू नये.
- मुलांना त्याच्या अक्षमतेवरून हिणवून दाखवू नये.
- संवाद साधताना लवकर लवकर आणि सर्दाभ न देता बोलू नये.
- अति प्रमाणात दृश साधनाचा वापर करू नये

अशा प्रकारे मुख्य प्रवाहात शाळने. वर्गामध्ये श्रवण मौखिक पद्धतीचा अवलंब करायचा असेल तर त्याबाबतीत त्यांना काही बाबी लक्षात ठेवणे गरजेचे असते.

२.३. सारांश

आपण ह्या पाठामध्ये कर्णबधीर मुलांची श्रवण मौखिक हि संप्रेषण पद्धती त्याच्या प्रत्येक वळणावर कशी उपयोगी आणि महत्वाची ठरते. आपली भाषा मौखिक स्वरूपातील करण्यासाठी आपण दोन प्रकारचे अप्रोच वापरतात. १. एकसंवेदी २. बहुसंवेदी. जेव्हा आपण एकाच ज्ञान्द्रियाचा वापर करून भाषा अवगत करतो तो अप्रोच म्हणजेच एकसंवेदी होय. जेव्हा आपण एका पेक्षा जास्त ज्ञान्द्रियाचा वापर करून भाषा अवगत करतो त्या अप्रोच म्हणजे बहुसंवेदी अप्रोच होय.

आपली भाषा फक्त मौखिक स्वरूपातच असते असे नाही तर ती आपण लिखित, सांकेतिक स्वरूपात देखील असते.तर त्याचप्रमाणे कर्णबधीरांना संप्रेषणाचे पर्याय हे तिन प्रकारचे उपलब्ध असतात. १.श्रवण मौखिक २. संपूर्ण संपर्क पद्धती ३. द्विभाषिक पद्धतीचा वापर करून भाषा अवगत करून संप्रेषण साधता येते. श्रवण मौखिक पद्धतीमध्ये मुलांच्या ऐकण्यावर भर दिला जातो. मुलांना भाषा आणि वाचा शिकविण्यासाठी आपण दोन्ही अप्रोचा वापर करतो. मुलांना प्रत्येक शब्दांचा अनुभव देणे, ऐकविणे,उच्च्वारून घेणे अशा बऱ्याच कृतींमधून भाषा आत्मसाद करण्यास सोपे जात असते. दुसरा पर्याय म्हणजे संपूर्ण संपर्क पद्धती ह्या मध्ये मुलांने त्यांच्या गरजेनुसार भाषा आत्मसात करायची. ह्या पद्धतीमध्ये मुलांना दृक श्राव्य माध्यमाने अध्यापन केले जाते. मुलांशी एकाच वेळेस बोलले आणि सांकेतिक भाषेचा वापर केला जातो. जर का मुलाला बोललेले कळले नसल्यास तो सांकेतिक खुणा किंवा भाषा अवगत करतो ह्या गोष्टींवर हि पद्धती विश्वास ठेवत असते. तिसरा पर्याय म्हणजे शैक्षणिक द्विभाषिक ह्यामध्ये मात्र आपली तुमची मातृभाषा मराठी आहे तशीच ते कारण कर्णबधीर मुलांची सांकेतिक भाषा मानली जाते. त्यांच्या मते मुलांना प्रथम मातृभाषा शिकवावी कारण कि, त्यांचे म्हणणे असे आहे कि, मराठी मातृ भाषा असलेला व्यक्ती काही इंग्रजी, गुजराती या तमिळ बोलत नाही? म्हणूनच प्रथम सांकेतिक भाषा शिकविणे त्यानंतर दुसरी भाषा हि मौखिक स्वरूपाची असावी अये ह्या तत्वज्ञाना नुसार दर्शविले जाते. ह्या तिन्ही तत्वज्ञाना मध्ये मुखावाचानाची भूमिका फार वेगवेगळी असते. ह्या भाषा शिकण्यासाठीच्या पद्धतीद्वारे भाषा अवगत करू शकतो. तसेच ती मौखिक भाषा खूप फक्त महत्त्वचीच नसून तर ती आपल्याला साक्षरतेकडे एक नेण्याचा मार्गाच म्हणावा

लागेल. आपण सर्व नैसर्गिक पद्धतीने भाषा शिकलेले आहो. त्यामध्ये मौखिक भाषेचा वापर करून मुलांना लेखन आणि वाचनाची कौशल्य संपादन होत असते. व्यक्तीच्या मौखिक भाषा हि त्याला साक्षर बनविण्यासाठी खूप महत्वाची असते. व्यक्ती साक्षर होण्यासाठी भाषण वाचन आणि लेखन ह्या पायऱ्या पार पडत असतो. कर्णबधीर मुलांना मौखिक भाषेचा अवलंब करून त्यांना साक्षरते साठी तयार केले जाते. त्यांचा ह्या सर्व साक्षरतेसाठी श्रवण मौखिक पद्धतीचा अवलंब करण्यासाठी त्यांच्या पालकांचा खारीचा वाटा असतो. ह्या सर्व बाबतीत पालकांना आणि कुटुंबियांना त्याचा सराव घेण्यासाठी त्यांना मार्गदर्शन आणि प्रशिक्षण दिले जाते. ह्या मार्गदर्शन आणि प्रशिक्षणाद्वारे त्यांना त्यांच्या मुलाचा वातावरणाशी मेल घालण्यासाठी त्यांना कसे तयार करावे हे आपण शिकलो. तसेच आपण मुख्याप्रवाहाच्या शाळेत / वर्गात कर्णबधीर मुलाला प्रवेश दिला असल्यास शाळेत इतरांनी आणि वर्गात कोणत्या गोष्टी कराव्यात आणि कोणत्या गोष्टी करू नयेत. ह्या सर्व बाबी लक्षात ठेवल्या असता मुलाला मुख्य प्रवाहाच्या शाळेत शिकण्यासाठी कसे सोपे करता येईल हे आपण पाठात शिकलो आहोत.

२.४. पारिभाषिक शब्द

- श्रवण मौखिक : Auditory oral
- शैक्षणिक द्विभाषिक : Educational bilingual
- संपूर्ण संपर्क पद्धती : Total communication
- मुखवाचन/ भाषण वाचन : Speech Reading
- मुख्याप्रवाहाच्या शाळा : Mainstream school

२.५. सरावासाठी प्रश्न

प्रश्न क्र.१. खाली देलेल्या प्रश्नांचे उत्तरे थोडक्यात उत्तरे लिहा.

१. एकसंवेदी आणि बहुसंवेदी अप्रोच मधील फरक स्पष्ट करा.
२. श्रवण मौखिक पद्धती मध्ये असणारी मुखावाचानाची भूमिका थोडक्यात स्पष्ट करा.
३. शैक्षणिक द्विभाषिकत भाषा अध्यापन पद्धती थोडक्यात स्पष्ट करा.
४. कर्णबधीर मुलांच्या श्रवण मौखिक पद्धतीचा अवलंब करण्यासाठी पालकांचा सहभाग स्पष्ट करा.
५. श्रवण मौखिक पद्धतीचा घरच्या वातावरणाशी मेळ घालण्यासाठी सहसा वापरण्यात येणारी तंत्रे वापरली ते स्पष्ट करतात.
६. मौखिकता आपल्या साक्षरतेसाठी कशी उपयोगी ठरते ते उदाहरणसहित थोडक्यात स्पष्ट करा.
७. मौखिकता हा साक्षरते कडे नेण्याचा मार्ग कसा बनू शकतो ते थोडक्यात स्पष्ट करा.
८. कर्णबधीर मुलाला मुख्यप्रवाहाच्या शाळेत सामावून घेण्यास शाळेने किंवा वर्गात कोणत्या गोष्टी टाळाव्यात ते थोडक्यात स्पष्ट करा.
९. कर्णबधीर मुलाला मुख्यप्रवाहाच्या शाळेत सामावून घेण्यास शाळेने किंवा वर्गात कोणत्या गोष्टी केल्यास मुलाला शिकणे सोपे जाईल ते थोडक्यात स्पष्ट करा.

प्रश्न क्र.२. टिपा लिहा

१. श्रवण मौखिक पद्धत
२. मुखवाचन
३. शैक्षणिक द्विभाषिकता उदा.सहित स्पष्ट करा.
४. एकासंवेदी
५. बहुसंवेदी अप्रोच उदाहरणासहीत स्पष्ट करा.
६. साक्षरते मधील मौखिकतेचे महत्व

२.६. अधिक वाचनासाठी

- RCI (2010) Communication Options And Students With Deafness. Rehabilitation Council Of India , New D
- Estabrooks. W. (2006) Auditory-Verbal Therapy And Practice , Ag Bell

- Paul, Peter V. (2009). Language and Deafness. Jones And Bartlett: Boston
- Borden, Gloria J.; Harris, Katherine S. & Raphael, Lawrence J. (2005). Speech Science Primer (4th) Lippincott Williams And Wilkins: Philadelphia
- Ling, Daniel.(1990) Acoustics, Audition And Speech Reception. (Cd)Alexandria,
- Woods, Frances Summerton (1982, c1980) The acquisition of oral language by thirteen hearing-impaired children ranging in age from twenty-three to fifty-eight months... : a dissertation... / by Frances Summerton Woods.